

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİ VƏ İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ

Kamran MƏMMƏDOV

AMEA Fəlsəfə İnstitutu

“İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfi problemləri” şöbəsinin kiçik elmi işçisi

MÜASİR DÖVRDƏ İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİNƏ QARŞI YENİ TƏHDİDLƏR

Müasir dövrdə informasiya çox sürətlə sərhədləri aşaraq gerçəklik haqqında yeni anlayış formalaşdırır və qlobal diskussiyalara zəmin yaradır. Ölkəmizdə əsas Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan informasiya quruculuğu siyasəti müasir dövrdə də dövlətin prioritet məsələlərindən biri kimi qlobal dünya məkanına inteqrasiya olunmaqla uğurla həyata keçirilməkdədir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2016-cı il 20 sentyabr tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. Dövlət proqramının məqsədi Milli Strategiyada informasiya cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsi üzrə qarşıya qoyulan əsas məqsəd və vəzifələrin, fəaliyyət istiqamətlərinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsidir. Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin formalaşmasına dövlət qayğısı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, onun xalqımızın rifahına xidmət edən aparıcı amilə çevrilməsi ölkəmizin gələcək perspektivlərinə hesablanmış siyasətin tərkib hissəsidir. İnformasiya cəmiyyəti elə bir cəmiyyətdir ki, orada cəmiyyət üzvlərinin əksəriyyəti informasiyanın istehsalı, saxlanması, emalı və onun istifadəsi ilə məşğul olur. İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfi əsası isə bütün insanların informasiya, bilik tələbatını ödəməkdən, onlar ara-

sında sosial kommunikasiya mühiti yaratmaqdan, bilik və düşüncələrini, istədikləri məlumatı ictimaiyyətə çatdırmaqdan ibarətdir. Burada məqsəd informasiya bolluğunun yaradılması və bu prosesin köməyi ilə bir tərəfdən bəşəriyyətin qarşısında duran problemləri həll etmək, digər tərəfdən isə cəmiyyətin inkişafını təmin etməkdir.

Müasir dövrdə informasiya strateji əhəmiyyət daşıyır. İnformasiyanın bu strateji əhəmiyyəti, ilk növbədə, XX əsrin ortalarından informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə start götürmüş təkamül əsaslı inqilabla şərtlənir. Müasir dövr informasiyanın təkcə ictimai münasibətlər sistemində deyil, ümumən sosial-iqtisadi həyatın ən müxtəlif sahələrində – biznesdə, beynəlxalq iqtisadi və siyasi əlaqələrdə, elm və təhsildə, qlobal təhlükəsizlik məsələlərində rolunu görünməmiş dərəcədə gücləndirmiş, informasiyalı cəmiyyətə sürətli keçid prosesini təmin etmişdir.

“Dövlət informasiya siyasəti” anlayışı istər elmi, istərsə də ictimai-siyasi leksikonda istifadə və istinad intensivliyinə malik anlayışlardandır. Ondan siyasətin fəlsəfəsi, nəzəri və müqayisəli politologiya, sosial və siyasi psixologiya, siyasi menecment, kommunikasiya və digər bilik sahələrində istifadə edilir. Digər tərəfdən isə “dövlət informasiya siyasəti” anlayışına müxtəlif siyasi deklarasiya, konsepsiya və digər normativ sənədlərdə təsadüf etmək mümkündür.

“Dövlət informasiya siyasəti” termini artıq xeyli vaxtdır ki, siyasi nəzəriyyə və praktikanın lüğəvi söz ehtiyatında “vətəndaşlıq hüququ” qazansa da, akademik və ictimai-siyasi mühitdə həmin anlayışın mahiyyəti ilə bağlı diskussiyalar səngimir. İnformasiya siyasətinə digər bir baxışı nəzərdən keçirək. Prof. A.İ.Rakitovun fikrincə, informasiya siyasəti vacib sosial məqsədlərin əldə edilməsinə yönəlmiş xüsusi fəaliyyətdir.¹ İnformasiologiya sahəsində tanınmış alim V.D.Popov “informasiya” anlayışına bir neçə nəzəri yanaşma təklif edir. İnformasiyanı hər şeydən əvvəl məlumat ötürücüsü kimi səciyələndirən müəllif ona atributiv və funksional yanaşmadan bəhs edir. Alimin fikrincə, fəlsəfi-sosial aspektdə “informasiya - insanın ömür

---

¹ Ракитов И. Информационная технология и информационная политика: научно-информационное исследование. М., 1994.

yolunun qarşılıqlı şəkildə təcəssüm olunduğu müxtəlifliyin transferi, dövriyyəsidir”.¹ Tomas Stoinerə görə, informasiya mövcuddur, onun yaşamaq üçün hamı tərəfindən qəbul edilməklə, anlaşılmaqla, hər hansı bir məna kəsb etməklə bağlı “fobiya”sı yoxdur. O, sadəcə mövcuddur.² Amerikalı filosof-kulturoloq Teodor Roszak da problemə oxşar münasibət nümayiş etdirərək bildirir ki, informasiya cəmiyyətinin nəzəriyyəçiləri üçün bizim hər hansı bir faktı, mühakiməmi, dərin fikirmi, ali həqiqət, yoxsa çirkin bir xəbərimi ötürməyimiz elə bir əhəmiyyət kəsb etmir.³ Bu nəzəriyyələri təhlil edərkən belə nəticəyə gəlmək olar ki, yanaşmalar müxtəlif olsalar da, ümumi baxış bucağına malikdir. Bu yanaşmalar informasiya sahəsində müzakirələr zamanı hər cür “terminoloji anarxiya” və “anlayışlar tiraniyası”ndan uzaq ümumi elmi və praktiki nəticələr əldə etməyə səbəb olur.

Sosial və siyasi həyatda informasiyanın rolu onu istənilən anti-dövlət və anticəmiyyət qüvvələrinin təsir obyektinə çevirir, müasir dövrdə isə belə qüvvələr rolunda tək-cə düşmən dövlət yox, həm də terrorçu qruplaşmalar çıxış edə bilərlər. Bundan başqa, müasir cəmiyyətdə informasiya konkret iqtisadi məzmun qazanır və bu səbəbdən informasiya təhlükəsizliyi və informasiyanın müdafiəsi dövlətin informasiya siyasətinin vacib istiqamətlərindən biridir. Azərbaycanın informasiya təhlükəsizliyi sahəsindəki əsas təhdidlər “Milli Təhlükəsizlik haqqında” Qanunda aşağıdakı kimi təsnif olunur: İnformasiya texnologiyaları sahəsində geriləmə və dünya informasiya məkanına daxil olmağa maneələrin mövcudluğu; informasiya azadlığı əleyhinə yönəlmiş qəsdlər; dövlət sirrlərinin aşkarlanmasına yönəlmiş qəsdlər; digər ölkələr tərəfindən informasiya təcavüzü, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan həqiqətlərinin təhrif edilməsi; informasiya sistemə və

---

¹ Попов В.Д. Информациология и информационная политика. М.: Изд-во «РАГС», 2001.

² Stonier T. Information and the Internal Structure of the Universe: An Exploration into Information Physics. - London: Springer-Verlag, 1990.

³ Roszak T. The Cult of Information: The Folklore of Computers and the True Art of Thinking. - Cambridge: Lutterworth, 1986.

ehtiyatlarına yönəlmiş qəsdlər və s. daxil edilmişdir.¹

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "*İnformasiya Təhlükəsizliyi üzrə Koordinasiya Komissiyasının yaradılması haqqında*" imzaladığı 29 mart 2018-ci il tarixli 3851 nömrəli Sərəncamı informasiya təhlükəsizliyinə qarşı təhdidlərin ciddiliyi ilə yanaşı, həm də bu təhdidlərin xüsusi nəzarətdə olmasının sübutudur. Yeni yaradılan Komissiya Azərbaycan Respublikasının informasiya təhlükəsizliyinə təhdidlərin qiymətləndirilməsini, o cümlədən belə təhdidlərin əsas mənbələri, istiqamətləri, formaları, vura biləcəyi zərər və təsirləri ilə bağlı mütəmadi təhlillərin aparılmasını və təkliflərin hazırlanmasını, mümkün təhdidlərin qarşısının alınması və qabaqlanması sahəsində müvafiq dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini, birgə tədbirlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsini təmin edəcəkdir.

İnternetin inkişafı və sosial şəbəkələrin təşəkkülü müasir dövrün tələbi olmaqla yanaşı, informasiya təhlükəsizliyi ilə bağlı məsələlərə yeni baxış bucağı və yeni prizmadan baxmağı tələb edir. İnternetin təsiri nəticəsində mediada baş verən transformasiya prosesləri dörd istiqaməti – rəqəmsallaşma, konvergensiya, qloballaşma və diversifikasiya istiqamətlərini fərqləndirmişdir ki, nəzərdən keçirdiyimiz informasiya təhlükəsizliyi problemi onların hər birinin daxili strukturunda mühüm yer tutur.

İnformasiya təhlükəsizliyi hər bir dövlətin milli təhlükəsizlik siyasətinin tərkib hissəsidir. İnformasiya sahəsinin müasir təhdidlərdən qorunması hazırkı zamanda milli təhlükəsizliyin təmin edilməsinin prioritet istiqamətlərindən biridir. İnformasiya təhlükəsizliyi təhdidlərinin bütün spektri izlənməli, zamanında aşkarlanmalı və qiymətləndirilməli, onların təsirini yolverilən səviyyədə saxlamaq üçün səmərəli tədbirlər həyata keçirilməlidir. Lakin praktikada, xüsusilə müxtəlif resursların məhdudluğu şəraitində, informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi təhlükəsizliyin tələb edilən səviyyəsinin optimallaşdırılması yolu ilə həyata keçirilir. Buna görə, təhdidlər güman edilən nəticələr əsasında prioritetlərinə görə rəqləşdirilməli, struk-

---

¹ Ömərov V. "Hüquqi dövlətdə informasiya təhlükəsizliyi". "Səs" qəzeti, 22.05.2015.

turlaşdırılaraq təhdidlərin və müvafiq reaksiyaların iyerarxiyası işlənməlidir.¹

İnformasiya təhlükəsizliyi bir praktiki fəaliyyət sahəsi və bir elmi tədqiqat istiqaməti kimi son bir neçə onillikdə formalaşmış, “verilənlərin mühafizəsi”, “kompyüter təhlükəsizliyi”, “şəbəkə təhlükəsizliyi” və nəhayət, “informasiya təhlükəsizliyi” adlarını daşımışdır. Solms son 40-50 il ərzində informasiya təhlükəsizliyinin idarə edilməsi sistemlərinə yanaşmaların inkişafını analiz edir və onları “dörd dalğa”ya bölür. Hər dalğa verilmiş zaman kəsiyində informasiya texnologiyalarına və onların idarə edilməsinə ümumi yanaşmanı təsvir edir.² Bu nəzəriyyələri təhlil edərək onu söyləmək olar ki, ilkin yanaşmalarda hansısa bir texnoloji yol vasitəsi ilə problemləri həll etməyə çalışırdılar, lakin belə hallar çoxaldıqca problemin həlli çətinliklərlə qarşılaşdığından informasiya təhlükəsizliyinin idarə olunması yanaşmasına üstünlük verildi və hazırda əsas yanaşma informasiya təhlükəsizliyinin idarə olunması yanaşmasıdır. Bu yanaşmada informasiya təhlükəsizliyi sisteminin əsas komponentləri kimi texniki aspektlər deyil, idarəetmə (menecment) komponentləri götürülür.

Politologiya elmində göstərilir ki, informasiya təhlükəsizliyi həm də hər bir vətəndaşın və ictimai qrupun öz mövqe və maraqlarına uyğun olaraq, KİV vasitəsilə azad şəkildə informasiya axtarmaq, almaq və onu yaymaq imkanına nə dərəcədə malik olması ilə müəyyən edilir. KİV bu funksiyaları şəxs, cəmiyyət və dövlət arasında vasitəçi, cəmiyyətin öz maraqlarını müdafiə etməsi üçün yaratdığı alət və ictimai fikrin formalaşdırılması vasitəsi kimi yerinə yetirir. Cəmiyyətin təhlükəsizliyi ona təhrif edilən, uydurulan və ya idarə olunan informasiya verilib-verilməməsindən olduqca asılıdır. Eyni zamanda kütləvi informasiya azadlığına zəmanət verilmiş vətəndaş cəmiyyətində şəxsin qanuni hüquqları, cəmiyyətin və dövlətin konfidensial

---

¹ İmamverdiyev Y.N. “İnformasiya təhlükəsizliyi təhdidlərinin rəqləşdirilməsinin bir metodu haqqında”; AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, İnformasiya texnologiyaları problemləri, № 1 (3), 2011, s.46-56.

² Əliquliyev R.M., İmamverdiyev Y.N. “İnformasiya təhlükəsizliyi: aktual tədqiqat istiqamətləri”; İnformasiya cəmiyyəti problemləri, № 1, 2010, s.1-10.

informasiyanın qorunması üzrə maraqlarına ciddi riayət olunmalıdır.

Texnologiyanın sürətli inkişafı təhlükəsizliyin rəqəmsal tərəfinin formalaşdırmasını zəruri edir. Beynəlxalq və milli idarəetmə qərarlarının səmərəliliyi toplanmış informasiyanın həcmi, onun işlənmə və istifadə sürəti ilə müəyyənləşir. Beynəlxalq, regional və milli münasibətlərin, daxili və xarici sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunmasında informasiya siyasəti və təhlükəsizliyinin əhəmiyyəti getdikcə artır. Dövlətin “immun sistemi”nin rəqəmsal tərəfi onun informasiya texnologiyaları əsərində informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kiber hücumların qarşısının alınması, informasiya mübadiləsi prosesinin mühafizəsi, dövlət orqanlarının strateji informasiya resurslarına və sistemlərinə mümkün təhdidlərin aşkar edilməsi və zərərsizləşdirilməsi, kibertəhlükəsizlik sahəsində hazırlığın səviyyəsinin artırılması və maarifləndirmənin genişləndirilməsi kimi vəzifələri ehtiva edir. Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasında da qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasının informasiya təhlükəsizliyi siyasəti dövlət, ictimai və fərdi informasiya ehtiyatlarının qorunmasına, habelə informasiya sahəsində milli maraqların müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.¹

İnformasiya sahəsində milli maraqların təmin edilməsi müasir dövrdə hər bir dövlət, o cümlədən Azərbaycan üçün aktual məsələlərdən biridir. İnformasiya təhlükəsizliyi deyərkən informasiya məkanında ilk növbədə ölkənin milli maraqlarının müdafiəsi başa düşülür. Çünki bu növ informasiya resurslarına daha çox haker hücumları həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının informasiya sahəsində əsas milli maraqlarını vətəndaşların məlumatların qanuni yolla əldə edilməsi, ötürülməsi, hazırlanması və yayılması kimi Konstitusiyaya hüquqlarının təmin edilməsi, dünya rabitə və informasiya sistemində daxil olması təşkil edir. Son dövrlər internet informasiya ehtiyatının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi, kosmosa peyklərin göndərilməsi aparıcı ölkələrlə müqayisədə gənc olan ölkəmizin informasiya sahəsində əsas milli maraqlarının təmin edilməsi yolunda atdığı mühüm

---

¹ Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası // <http://e-qanun.az>

addımlardır. İnformasiya sahəsində milli maraqların təmin edilməsində KİV-in üzərinə böyük missiya düşür. "...KİV-lər Azərbaycanın Konstitusiyaya quruluşu, ərazi bütövlüyü, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, milli təhlükəsizlik və digər bu kimi məsələlərdə kifayət qədər həssas davranmalı, cəmiyyətə milli təəssübkeşliyin nümunəsini təqdim etməli, onun obyektiv və operativ informasiya ehtiyacını ödəmək missiyasını milli maraqlarla uzlaşdırmalıdır. Vətənpərvərlik, milli dövlətçiliyə sədaqət, milli maraqlar uğrunda prinsipiallıq KİV-lərin fəaliyyətinin başlıca elementlərini təşkil etməlidir".¹

İnformasiya təhlükəsizliyinə ən böyük təhdid kompüter viruslarıdır və bu virusların sayı hər an artmaqda davam edir. Təsadüfi deyil ki, Beynəlxalq İnformasiya Təhlükəsizliyi Günü dünyada ilk virusun yaranması ilində elan edilmişdir. Virusların vurduqları ziyanın milyonlarla dollar dəyərində ölçülməsi informasiya təhlükəsizliyi haqqında mövcud təsəvvürləri dəyişir və bundan sonra mütəxəssislər informasiya təhlükəsizliyinin təmini məsələləri haqqında daha ciddi düşünməyə başlayırlar. Virusların daha təhlükəli olması ilk növbədə onunla bağlıdır ki, proqramlaşdırmanı bir qədər öyrəndikdən sonra istənilən şəxs virus yazmağa bilər. Bu işdə ona leqal və qeyri-leqal ədəbiyyat, virusların yazılması üçün xüsusi proqram təminatları kömək edə bilər. Hətta müxtəlif mutasiya generatorları mövcuddur ki, onun köməyi ilə sadə virusdan mürəkkəb virus yaratmaq olar.

Terrorizmin, separatizmin, eksterimizmin müasir texnologiyalardan məharətlə istifadə etməsi təhdidləri və təhlükəni daha da artırır. Terrorçuların internet vasitəsilə asan yolla, iz buraxmadan məlumat əldə etmələri, şəbəkələşməsi, sıralarını genişləndirmələri halları bu təhlükələrdəndir. Azərbaycanın işğal altında olan ərazilərinin bir çox internet resurslarında və bəzi xəritələrdə düzgün göstərilməməsi separatizmin mövcudluğunu qorumasının təzahürüdür. İnformasiya müharibəsi, informasiya qarşıdurması da elə bu kontekstdə özünü qa-

---

¹ Ramiz Mehdiyev. "Vətənpərvərlik, milli dövlətçiliyə sədaqət, milli maraqlar uğrunda prinsipiallıq KİV-lərin fəaliyyətinin başlıca elementlərini təşkil etməlidir". /Azertac/ - <http://news.milli.az/politics/291840.html>

barıq şəkilə ifadə edir. Dövlətin informasiya siyasətinin yerli, regional, qlobal miqyasda özünü göstərməsi və bunun hansı sürətlə baş verməsi eyni zamanda məhz mediadan asılıdır. Media özü də bu prosədə iştirak etməklə həmin siyasətin cəmiyyət tərəfindən hansı formada qəbul olunmasına birbaşa təsir göstərir. Eyni zamanda, media-nın özünün siyasiləşməsi hallarının da mövcudluğu artıq onu siyasətin ayrılmaz tərkib hissələrindən birinə çevirmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev informasiya təhlükəsizliyinə qarşı mövcud olan təhdidlərə münasibət bildirərək qeyd edir: “... təəssüf ki, qlobal informasiya məkanında internetdən, informasiya vasitələrindən, transmilli mətbuatdan bəzən insanların informasiya ehtiyacını ödəməklə yanaşı, həm də xüsusi təxribat vasitəsi kimi istifadə edirlər, ayrı-ayrı xalqlara, dövlətlərə və insanlara qarşı böhtan kompaniyası aparırlar. Bu təxribatlar, məqsədyönlü kompaniyalar bəzi hallarda açıq, bəzi hallarda gizli aparılır. Əlbəttə, belə şəraitdə ölkələrin informasiya təhlükəsizliyi məsələləri çox aktuallaşır”.¹

İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasının gələcək perspektivləri əsasən “gələcəyin kompüterləri” adlanan yeni nəsil kompüterlərin yaradılmasına və şifrə sistemlərinin möhkəmləndirilməsinə söykənir. Nanotexnologiyanın inkişafı və DNT əsaslı biokimyəvi kompüterlərin yaradılması üzərində aparılan tədqiqatlar bunu deməyə əsas verir ki, gələcəkdə informasiyanın təhlükəsizliyini, demək olar ki, əsasən təmin etmək olacaq.

Açar sözlər: *informasiya cəmiyyəti, informasiya təhlükəsizliyi, informasiya müharibəsi, informasiya təhlükəsizliyi siyasəti, informasiya təhlükəsizliyinin idarə edilməsi, informasiya terroru və separatizmi.*

---

¹ “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. 29 dekabr 2012, s.25. //http://e-qanun.az

НОВЫЕ УГРОЗЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ

РЕЗЮМЕ

Одной из самых трудных задач, стоящих при построении сильного государства, является обеспечение надежной информационной безопасности. В данной статье анализируются особенности, основные принципы, методы и перспективы информационной безопасности, являющейся одним из важных факторов национальной безопасности. Угрозы, направленные против информационной безопасности любого государства, затрагивают его национальные интересы. Поэтому в статье детально проанализированы новые угрозы информационной инфраструктуре. Автор также отмечает основные трудности, связанные с управлением информационной безопасности государства.

Ключевые слова: *информационное общество, информационная безопасность, информационная война, политика информационной безопасности, управление информационной безопасностью, информационный террор и сепаратизм.*

**NEW THREATS TO INFORMATION
SECURITY IN THE MODERN ERA**

ABSTRACT

One of the most difficult tasks arising during formation a strong State is providing reliable information security. In this article it is analysed that particular qualities, basic principles, methods, perspectives of information security are considered one of the major factors of national security. Threats to information security of the Government are aimed on national interests in information sphere. Therefore, new threats in the information infrastructure of the Government and qualitative changes of the threat acts aimed on national interest of the Government are analysed in the article. As well as, basic hardships of the management information security of the Government are indicated.

Keywords: *information society, information security, information war, information security policy, control of managing information security, information terrorism and ceparation.*